

Бондарчук К.П.,

канд. екон. наук, ст. наук. співроб.,
Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення
Міністерства соціальної політики України і НАН України
kpbond@i.ua

Бондарчук Е.П.,

канд. экон. наук, ст. научн. сотруд.,
Научно-исследовательский институт труда и занятости населения
Министерства социальной политики Украины и НАН Украины

Bondarchuk K.P.,

kand. economic of sciences, chief sciences employee,
Research institute of labour and employment of population
Ministries of social politics of Ukraine and NAN of Ukraine

**ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ,
ЗОКРЕМА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЧЛЕНІВ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ**

**ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН
ОТНОСИТЕЛЬНО СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ,
В ЧАСТНОСТИ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЧЛЕНОВ
КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВ**

**EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES
OF RELATIVELY SOCIAL DEFENCE OF POPULATION,
IN PARTICULAR PENSION SYSTEM OF MEMBERS
OF PEASANT ECONOMIES**

В статті проаналізовано досвід зарубіжних країн щодо механізмів соціального захисту населення, зокрема пенсійного забезпечення членів селянських господарств. Встановлено, що у більшості країн Євросоюзу пенсійна система охоплює три рівні: базову пенсію, яку виплачує держава, пенсію від роботодавця та особисте страхування життя. При цьому переважають обов'язкові солідарні пенсійні системи. Нині у зв'язку з активним старінням населення та періодичними економічними кризами в багатьох країнах актуалізувались проблеми щодо вдосконалення механізмів соціального захисту населення. Для цього здійснюється активний перехід до приватного пенсійного страхування та накопичувальних страхових систем.

В статье проанализирован опыт зарубежных стран, которые касаются механизмов социальной защиты населения, в частности пенсионного обеспечения членов крестьянских хозяйств. Установлено, что в большинстве стран Евросоюза пенсионная система охватывает три уровня: базовую пенсию, которую выплачивает государство, пенсию от работодателя и личное страхование жизни. При этом преобладают обязательные солидарные пенсионные системы. В настоящее время в связи с активным старением населения и периодическими экономическими кризисами во многих странах актуализировались проблемы относительно совершенствования механизмов социальной защиты населения. Для их решения осуществляется активный переход к частному пенсионному страхованию и накопительным страховым системам.

The aim of the study is to analyze the experience of some European countries on the mechanisms of social protection, including pensions of members of peasant (farm). The study found that the mechanisms of social protection, including members of peasant (farm) in most European countries,

covering both state social assistance, which involves provision of minimum social guarantees and the insurance fund. Pension undertaken insurance funds based on the insurance principle, depending on the amount of pension premiums of insurance and employment rights. In most EU countries the pension system covers three levels: basic guaranteed pension that pays full state pension from the employer and personal life insurance. Today is dominated by mandatory pension system that serve basic pensions for citizens. Because now exacerbated financial problems due to active aging population, periodic economic crises, the problem was highlighted on the formation of such models pensions that meet contemporary socio-economic requirements and ensure financial stability. To address them in recent years carried out the scientific basis for the transition to private pension savings and insurance systems that simultaneously serve as a powerful investment resource for the economy, because their value sometimes reaches the value of national GDP. These (cumulative) pension funds have already been formed in some countries. They work as independent structures, but their functions are limited. In particular, these funds can carry involvement and investment of pension funds controlled by the state supervisory authority. Now need a solution for improving the scientific research and practical implementation mechanisms pensions citizens by creating savings insurance systems.

Ключові слова. Соціальний захист, пенсійне забезпечення, селянське господарство, страхові внески, страхові фонди.

Ключевые слова. Социальная защита, пенсионное обеспечение, крестьянское хозяйство, страховые взносы, страховые фонды.

Key words. Social defence, pension system, peasant economy, insurance payments, insurance funds.

Вступ. Для соціального захисту населення, в тому числі пенсійного забезпечення, більш ніж у 170 країнах світу функціонують спеціальні системи, програми, страхові фонди, що відображають відповідальність як самої особи, її родини, так і роботодавців, суспільства за добробут громадян у випадку настання соціальних ризиків. На формування та розвиток національних систем соціального захисту населення, зокрема пенсійного забезпечення, впливає вибір моделей та механізмів фінансування. Нині у зв'язку з активним старінням населення та періодичними економічними кризами в багатьох країнах виникли проблеми щодо джерел та обсягів надходження коштів в бюджети, соціальні, страхові фонди, що використовуються для соціального забезпечення населення. Тому виникають проблеми зумовлені необхідністю вдосконалення механізмів соціального захисту різних категорій громадян.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз досвіду окремих європейських країн щодо механізмів соціального захисту, зокрема пенсійного забезпечення членів селянських (фермерських) господарств.

Результати дослідження. Нині в багатьох країнах крім державної допомоги за рахунок бюджетних коштів для розв'язання проблем пов'язаних із соціальним захистом громадян застосовують різні види страхування. При цьому найбільш поширеними є: пенсійне, медичне страхування, страхування від безробіття, нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Зокрема, для пенсійного забезпечення населення у більшості європейських країн застосовують схеми трьох рівнів. Перший — передбачає забезпечення непрацездатних громадян (без врахування страхового стажу), у яких доходи нижчі прожиткового мінімуму. Основне завдання держави у цьому випадку — запобігти бідності, злиденності населення. Другий рівень забезпечення стосується громадян із середніми доходами, який враховує їхній індивідуальний страховий внесок, що залежить від розміру заробітної плати, тривалості трудового страхового стажу. Третій рівень пенсійного забезпечення передбачає особисту ініціативу людини щодо власного пенсійного забезпечення, тобто особисте страхування. На сьогодні переважає солідарна або розподільча схема фінансування пенсійної системи, а останнім часом розвивається і накопичувальна та

приватна системи. Це стосується різних категорій населення, в тому числі й членів селянських господарств.

З-поміж колишніх країн соцтабору найбільш розвинена система соціального забезпечення власників селянських (фермерських) господарств (далі — селянських господарств) і членів їхніх родин, що ґрунтується на принципах соціального страхування, реалізується в Польщі. Вона представлена Касою сільськогосподарського соціального страхування, яка відокремлена від загальної системи страхування населення і функціонує на підставі положень Закону „Про соціальне страхування членів селянських господарств» від 20.12.1990 р. (зі змінами та доповненнями від 2008 р. №50 п. 291). Каса сільськогосподарського соціального страхування (далі — KRUS) підпорядковується Міністерству сільського господарства і розвитку села Польщі. Її організаційну структуру утворюють: центральний орган — Рада соціального забезпечення із 25 осіб, які призначаються із врахуванням пропозицій сільськогосподарських організацій та професійних спілок селян-власників; регіональні відділення, що охоплюють всі воєводства; територіальні відділення, до яких входять декілька гмін. Нині у складі KRUS 270 відділень [1].

Бюджет KRUS формується внесками застрахованих осіб, цільовими нарахуваннями з різних джерел та дотаціями з державного бюджету. Всі власники селянських господарств, які володіють земельною ділянкою понад 1 умовний гектар платять внески в KRUS за всіх застрахованих членів господарства. Щомісячний внесок на пенсійне забезпечення для одного застрахованого становить 10% мінімальної пенсії. За даними І.В. Прокопи, страхові внески диференційовані і залежать як від розміру земельної ділянки, так і від того чи займається селянин несільськогосподарською діяльністю. Так, власник земельної ділянки площею до 50 га, не зайнятий у несільськогосподарській діяльності, щомісячно сплачує за себе і за кожного застрахованого в його господарстві основний внесок, що дорівнює 83 злотих (майже 207 грн). Якщо ж площа більша 50 га, то крім основного він сплачує й додатковий внесок (лише за себе): за площі 50,1–100 га — 100 злотих, 100,1–150 га — 199 злотих, 150,0–300 га — 299 злотих, понад 300 га — 399 злотих. Власники та члени сільського господарства, які зайняті ще й несільськогосподарською діяльністю, сплачують двічі більший основний внесок, що становить 838–850 злотих (майже 2,1 тис грн) [2].

Основними функціями Каси сільськогосподарського соціального страхування є:

— обслуговування власників селянських господарств й осіб, які працюють з ними, допомагають в роботі (дружина, інші члени сім'ї) та питаннях, що стосуються страхування й сплати відповідних внесків;

— затвердження тарифів страхових внесків та виплата грошових виплат зі страхування;

— надання медичних висновків щодо встановлення права застрахованих осіб на виплати, які залежать або від ступеня втрати працездатності на сільськогосподарських роботах, або від оцінки стану здоров'я;

— здійснення запобіжних заходів для профілактики нещасних випадків на сільськогосподарських роботах, професійних захворювань, а також пропаганда здорового способу життя;

— здійснення медичної реабілітації осіб, які мають право на виплати з Каси сільськогосподарського соціального страхування.

У Російській Федерації соціальний захист сільського населення крім соціальної допомоги малозабезпеченим й іншим вразливим категоріям громадян за бюджетні

кошти здійснюється також через системи соціального страхування. Наприклад, власники селянських господарств відповідно до законодавства РФ у 2014 р. сплачували страхові внески для обов'язкового пенсійного страхування та обов'язкового медичного страхування за себе і за кожного члена селянського (фермерського) господарства у фіксованому розмірі, що розраховувався як добуток мінімального розміру оплати праці (МРОП), встановленого законом на початок фінансового року за який сплачуються страхові внески, і тарифу страхових внесків (що становить 26%), помножені на 12 і на кількість всіх членів селянського господарства, разом з власником цього господарства. Розмір страхових внесків для обов'язкового пенсійного страхування у 2014 р. дорівнював:

$$5554 \text{ руб} \cdot 26\% \cdot 12 \cdot \text{п} = 17328,48 \text{ руб} \cdot \text{п},$$

де п — кількість членів (фермерського) господарства разом із власником;
5554 руб — мінімальний розмір оплати праці станом на 01.01. 2014 р.
А страхові внески на обов'язкове медичне страхування становили:

$$5554 \text{ руб} \cdot 5,1\% \cdot 12 \cdot \text{п} = 3399,05 \cdot \text{п},$$

де п — кількість членів (фермерського) господарства, разом із власником;
5,1 % — тариф обов'язкового медичного страхування [3].

Нині у РФ розглядається питання щодо зниження ставки страхових внесків для самозайнятого населення (індивідуальних підприємців, адвокатів, нотаріусів та власників селянських (фермерських) господарств) на обов'язкове пенсійне страхування. Тариф страхового внеску на обов'язкове пенсійне страхування планують знизити до 22%, зберігаючи пільги для окремих категорій застрахованих осіб. Граничний річний дохід, з якого сплачувались страхові внески в систему обов'язкового пенсійного страхування, в 2014 р. становив 624 тис. руб. а на дохід, що перевищував цю суму — додатковий тариф у розмірі 10% [4].

Відповідно до Закону Республіки Білорусь «Об обязательных страховых взносах в Фонд социальной защиты населения Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь» селяни (фермери) повинні самостійно сплачувати обов'язкові страхові внески за ставкою 25% від визначеного ними доходу. Для роботодавців, які виробляють сільськогосподарську продукцію, обсяг якої становить більше 50% загального обсягу виробленої ними продукції — 24%. Розмір обов'язкових страхових внесків на випадок тимчасової непрацездатності, вагітності і родів, догляду за дитиною до трьохрічного віку, надання одного вільного від роботи дня в місяць матері, яка виховує дитину-інваліда у віці до 18 років, смерті застрахованого або члена його сім'ї для членів селянських (фермерських) господарств дорівнює 6% [5].

Система соціального страхування Німеччини з більш ніж 100-річною історією, нараховує п'ять видів страхування: пенсійне, медичне, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, з безробіття та по догляду.

Пенсійне страхування охоплює три рівні:

- обов'язкове державне пенсійне страхування;
- забезпечення в старості від підприємств;
- приватна система пенсійного забезпечення.

Основним є перший рівень, а другий і третій лише його доповнюють і не є обов'язковими.

Тариф страхових внесків на обов'язкове пенсійне страхування для найманих працівників становить 19,1% нарахованої заробітної плати, що сплачується рівними частинами — роботодавцем і найманим працівником. Самозайняті громадяни

особисто сплачують весь страховий внесок. В обов'язковій пенсійній системі виплати (пенсії за віком, виплати зумовлені втратою працездатності, смертю годувальника) фінансуються за рахунок страхових внесків працюючих [6]. Варто зауважити, що внески на майбутнє пенсійне забезпечення своїх працівників у Німеччині сплачують також й самі підприємства, особливо великі компанії. Основними підставами для цього є ефективний економічний розвиток компаній та державні податкові пільги, які для них надає держава. Забезпечення від підприємств доповнюється страхуванням життя як приватною формою забезпечення старості. Незважаючи на добровільний характер цього (приватного) страхування, ним охоплено 80% найманих працівників, а самозайнятих — 87%. Питома вага виплат від приватного страхування в загальній сумі пенсійних виплат становить більше 20% і продовжує зростати. Це, в значній мірі, зумовлене високим рівнем доходів працюючих громадян.

Система обов'язкового медичного страхування в Німеччині для всіх категорій населення, в тому числі й сільського, була введена ще у 1883 р., основними функціями якої є:

- рання діагностика захворювань;
- медичне обслуговування, що передбачає грошову допомогу у випадку хвороби;
- надання послуг з реабілітації для збереження і підтримки здоров'я;
- допомога з охорони материнства та інші види допомоги;
- сімейне страхування. Ця система функціонує незалежно від державного бюджету через самостійні страхові установи та організації, що фінансуються за рахунок страхових внесків. Розмір внесків — 14% заробітку застрахованого, які сплачуються рівними частинами — роботодавцем і застрахованою особою. Медичні послуги надають відповідно до стану здоров'я застрахованого незалежно від суми внесків [7].

У 1995 р. в Німеччині запроваджено страхування по догляду. Основними завданнями його є: послуги по догляду за хворими на дому, догляд за стаціонарними хворими, забезпечення допоміжними засобами по догляду та надання технічної допомоги, організація курсів з навчання по догляду за хворими. Фінансування здійснюється за рахунок страхових внесків, що сплачуються застрахованими громадянами. Розмір страхового тарифу дорівнює 1,7% доходу.

Максимальний сумарний тариф за всіма видами соціального страхування у Німеччині, який сплачується роботодавцем, не перевищує 26%, що в півтора рази менше, ніж в Україні, причому разом з медичним страхуванням, який в нас ще не запроваджений. На соціальний захист селян в Німеччині витрачається майже 70% бюджету сільського господарства, що становить 5 млрд. євро [8].

У Бельгії державна система соціального захисту населення, в тому числі й сільського, ґрунтується на двох підсистемах: соціальному страхуванні і соціальній допомозі за бюджетні кошти. Система соціального страхування побудована за професійним принципом. Тобто, для працівників різних видів економічної діяльності функціонують свої програми соціального страхування, з яких виокремлюють дві групи: одна — для найманих працівників, друга — для самозайнятих. За цими програмами здійснюють різні види виплат. Наймані працівники одержують пенсії і допомогу у випадку настання соціальних ризиків: хвороби, безробіття, старості, виробничого травматизму, інвалідності, для жінок — вагітності і родів, втрати годувальника, потреби в медичній допомозі. До найманих працівників належать громадяни, які працюють за трудовим договором. Трудовим визнається договір, відповідно з яким людина зобов'язана виконувати роботу під керівництвом роботодавця за винагороду. До самозайнятого населення віднесені фізичні особи, професійна діяльність яких на території Бельгії не передбачає укладення трудового

договору. До них належать індивідуальні підприємці, члени селянських господарств, приватні нотаріуси, люди творчих професій й інші. За програмами соціального страхування громадяни мають право на допомогу у зв'язку з хворобою, пенсії по інвалідності і втратою годувальника. Програми страхування на випадок хвороби, інвалідності обов'язкового медичного страхування поширюються також і на членів сім'ї застрахованого: дружину (чоловіка), дітей. Розміри страхових внесків встановлюються законами і розраховуються у відсотках до доходу. Внески за найманих працівників перераховує й роботодавець.

Державні субсидії покривають 20% витрат на фінансування пенсій за віком і у випадку втрати годувальника; 80% — витрат на фінансування допомоги у зв'язку з хворобою, інвалідності та оплати медичних послуг; 100% — на поховання [9].

Фінансування програм соціального страхування для самозайнятого населення відбувається як за рахунок внесків застрахованих громадян, так і державних дотацій. Розрахунковою базою для визначення розміру внеску слугує сума індивідуального доходу, що оподатковується. Щорічно урядом встановлюються конкретні ставки страхових внесків для осіб, які не досягли пенсійного віку, і пенсіонерів, що продовжують працювати. Для першої групи встановлюються вищі тарифи страхових внесків. Розміри страхових внесків знижуються, якщо доходи людини нижчі встановленого мінімуму. З доходів, що перевищують максимальну суму, внески не сплачують [9].

У Словенії з 1999 р запроваджене обов'язкове спеціальне пенсійне страхування, за яким внески селян становлять 15,5% прибутку (що визначається як різниця між валовим доходом і витратами). Мінімальний дохід, з якого сплачуються пенсійні внески, встановлений на рівні мінімальної заробітної плати (у 2012 р. — 748,1 євро), а максимальний — 2,4 мінімальної зарплати. При цьому держава сплачує внески за найманих у фермера працівників. Соціальному страхуванню ризиків пов'язаних з втратою працездатності, материнством підпадають всі фермери та їхні утриманці. Загальний внесок диференційований і залежить від виду сільськогосподарської діяльності й може сягати 18,8% доходу [10].

Суб'єкти сільськогосподарського виробництва та фермери в Хорватії звільнені від податку на дохід. Але вони сплачують від 5% до 10% (залежно від рівня валового доходу) внески у Фонд соціального страхування, кошти якого використовуються для виплат селянам при втраті працездатності (для купівлі медикаментів), нещасному випадку на сільськогосподарських роботах, на випадок безробіття, а також материнстві. У Пенсійний фонд хорватські фермери сплачують 10% від обсягу доходу за поточний рік [10].

Державна система соціального забезпечення Нідерландів охоплює пенсійне страхування, соціальне обслуговування та спеціальне соціальне обслуговування службовців. Пенсійна система складається з трьох рівнів: базова пенсія, пенсія роботодавця і особисте страхування життя. Базову пенсію повністю виплачує держава. При цьому не має значення чи працювала людина протягом життя, чи ні. Її доповнюють програми професійного й приватного пенсійного страхування. В результаті, більшість працівників крім страхових пенсій одержують ще й професійні.

В державній системі обов'язкового соціального страхування Нідерландів функціонує дві програми: загальна і спеціальна. Загальна — охоплює все постійне населення країни і передбачає надання пенсій за віком (по старості), інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника, допомогу на дітей, які не досягли 18 років, та коштів на оплату медичних послуг. Спеціальна програма призначена лише для найманих працівників [11]. Індивідуальні підприємці, самозайняті громадяни, в тому числі фермери, відповідно до вимог обов'язкового соціального страхування за загальною

програмою, сплачують внески самостійно, якщо їхній дохід дорівнює або перевищує встановлену урядом суму. За умови низьких доходів вони звільняються від платежів і тоді не мають права на страхову пенсію. Ставки страхових внесків переглядаються щорічно і затверджуються наказами Міністерства соціальних справ і праці і, як правило, однакові на всій території країни [9].

Висновки. Отже, механізми соціального захисту населення, в тому числі членів селянських (фермерських) господарств, у більшості європейських країн охоплюють як державну соціальну допомогу, яка передбачає надання населенню мінімальних соціальних гарантій, так і виплат зі страхових фондів. Пенсійне забезпечення, що здійснюється страховими фондами ґрунтується на страховому принципі: залежності розміру пенсії від страхових внесків та трудового страхового стажу людини. У більшості країн Євросоюзу пенсійна система охоплює три рівні: базову гарантовану пенсію, яку повністю виплачує держава, пенсію від роботодавця та особисте страхування життя. На сьогодні переважають обов'язкові солідарні пенсійні системи, що слугують базовим пенсійним забезпеченням громадян. Оскільки нині загострилися фінансові проблеми, зумовлені активним старінням населення, періодичними економічними кризами, то актуалізувались проблеми щодо формування таких моделей пенсійного забезпечення, які відповідали б сучасним соціально-економічним вимогам і забезпечували фінансову стабільність. Для їхнього вирішення останніми роками здійснюється наукове обґрунтування щодо переходу до приватного пенсійного страхування та накопичувальних страхових систем, які водночас слугують потужним інвестиційним ресурсом для економіки, адже їхня величина інколи сягає величини національних ВВП. Такі (накопичувальні) пенсійні фонди вже сформовані в окремих країнах. Вони працюють як незалежні структури, але їхні функції обмежені. Зокрема, ці фонди можуть здійснювати залучення та інвестування пенсійних коштів під контролем визначеного державою наглядового органу. Нині потребують розв'язання проблеми щодо вдосконалення наукових розробок та практичного запровадження механізмів пенсійного забезпечення громадян шляхом формування накопичувальних страхових систем.

Література

1. Сельское и продовольственное хозяйство в Польше в 2012 году. –Министерство сельского хозяйства и развития села Варшава, 2013 . — 135 с. (Rural and food economy in Poland in 2012)
2. Прокопа І.В. Інтеграція товарних селянських господарств у ринкову систему функціонування аграрного сектора: загальні засади та першочергові кроки // Економіка АПК, 2013. — №10. (Integration of commodity peasant economies in the market system of functioning of agrarian sector : general principles and near-term steps)
3. Памятка для уплаты страховых взносов главами крестьянских (фермерских) хозяйств в 2014 г. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.pfrf.ru/ot_ryazan/pr_releases/72495.html (Commemorative booklet for the inpayment of insurance payments the heads of peasant (farmer) economies in 2014 gs)
4. Пенсионная система в 2014 году — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.nord-news.ru/news/2014/01/14/> (The pension system is in 2014)
5. Закон Республики Беларусь «Об обязательных страховых взносах в Фонд социальной защиты населения Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь» (Law of Republic of Belarus «On the required premiums in Fund of social defence of population of Ministry of labour and social defence of Republic of Belarus»)

6. Ананіч О. Соціальне страхування в Білорусі і світова практика / О. Ананіч // Директор. — 2004. — № 5. — с. 34–37 — С. 34. (Social security in Belarus and world practice)
7. Світові тенденції у соціальному страхуванні — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.ssf.gov.by> (Global trends in social insurance)
8. Лабазюк С. П., Івахів С.П. Пояснювальна записка до проекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо створення сприятливих умов для ведення особистого селянського господарства) — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.google.com.ua/> (The explanatory note to the draft «On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine» (to create favorable conditions for personal farming)).
9. Европейская модель социального обеспечения — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://kurs.ido.tpu.ru/courses/ist> (The European model of social security)
10. Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2012 // SSA, 500 E Street, SW, 8th Floor Washington, DC 20254 // SSA Publication № 13-11801. (Social Security Programs Throughout the World: Europe)
11. Данишевская И.В. Модели создания пенсионного капитала за рубежом / Вестник Волгоградского института бизнеса — 2010 — №3 — с. 43–52. (Models creation of pension capital abroad).

References

1. Sel'skoe y prodovol'stvennoe khozyaystvo v Pol'she v 2012 году. –Mynysterstvo sel'skoho khozyaystva y razvytyya sela Varshava, 2013 . — 135 с. (Rural and food economy in Poland in 2012)
2. Prokopa I.V. Intehratsiya tovarnykh selyans'kykh gospodarstv u rynkovu systemu funktsionuvannya ahrarnoho sektora: zahal'ni zasady ta pershocherhovi kroky // Ekonomika APK, 2013. — #10. (Integration of commodity peasant economies in the market system of functioning of agrarian sector : general principles and near-term steps)
3. Pamyatka dlya uplaty strakhovykh vnosov hlavamy krest'yanskykh (farmerskykh) khozyaystv v 2014 h. — [Elektronnyy resurs] — Rezhym dostupu: http://www.pfrf.ru/ot_ryazan/pr_releases/72495.html (Commemorative booklet for the inpayment of insurance payments the heads of peasant (farmer) economies in 2014 gs)
4. Pensionsnaya sistema v 2014 году — [Elektronnyy resurs] — Rezhym dostupu: <http://www.nord-news.ru/news/2014/01/14/> (The pension system is in 2014)
5. Zakon Respubliki Bilorus' «Ob obyazatel'nykh strakhovykh vnosakh v Fond sotsyal'noy zashchyty naselenyya Mynysterstva truda y sotsyal'noy zashchyty Respubliky Belarus'» (Law of Republic of Belarus «On the required premiums in Fund of social defence of population of Ministry of labour and social defence of Republic of Belarus»)
6. Ananich O. Sotsial'ne strakhuvannya v Bilorusi i svitova praktyka / O. Ananich // Dyrektor. — 2004. — # 5. — s. 34–37 — S. 34. (Social security in Belarus and world practice)
7. Svitovi tendentsiyi u sotsial'nomu strakhuvanni — [Elektronnyy resurs] — Rezhym dostupu: <https://www.ssf.gov.by> (Global trends in social insurance)
8. Labazyuk S. P., Ivakhiv S.P. Poyasnyuval'na zapyska do proektu «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny» (shchodo stvorennya spryiatlyvykh umov dlya vedennya osobystoho selyans'koho gospodarstva) — [Elektronnyy resurs] — Rezhym dostupu: <https://www.google.com.ua/> (The explanatory note to the draft «On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine» (to create favorable conditions for personal farming)).
9. Evropeyskaya model' sotsyal'noho obespechenyya — [Elektronnyy resurs] — Rezhym dostupu: <http://kurs.ido.tpu.ru/courses/ist> (The European model of social security)

10. Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2012 // SSA, 500 E Street, SW, 8th Floor Washington, DC 20254 // SSA Publication # 13-11801. (Social Security Programs Throughout the World: Europe)

11. Danyshevskaya Y.V. Modely sozdanyya pensyonnoho kapytala za rubezhom / Vestnyk Volhohradskoho ynstytuta byznesa — 2010 — #3 — s. 43–52. (Models creation of pension capital abroad).

Стаття надійшла до редакції 29.01.2015 р.